

BİLME VE İNANMA*

H.A. Prichard

Çev. Dr. İsmail ÇETİN**

Descartes, şüphenin altında yatan nedeni teolojik çerçeveden bağımsız olarak daha genel bir şekilde ortaya koyabilirdi, gerçekten bunu yapması da gerekirdi. O, bizim sahip olduğumuz gibi bir düşünme kapasitesini yani zihnimizi kullanarak, sadece bazı varlıkları açık bir şekilde kavramaya başlamış olabileceğimizi (bu, biz söz konusu kapasiteyi ister Tanrı sayesinde isterse başka bir sebeple sonradan kazanmış olsak da, zorunlu olarak böyledir) ve isterse sahip olduğumuz bu kapasite bize bir daha hata yapmamız mümkün olmayan bir yapıyı sağlayacak güçte olsun, şüphenin daha sonra ortaya çıktığını söyleyebilirdi. Böylece de o, başka hiç bir şeyi öğrenmeden önce, düşünme kapasitemizi kullanmanın bize bilgiyi sağlayacağını öğrenmemiz gerektiğini; başka türlü söylemek gerekirse, herhangi bir özel durumda artık hata yapmayacağımızı bu nedenle de bazı özel şeyleri bilmek zorunda olduğumuzu öğrenmeden önce, kendi zihnimizi kullanmanın bize bilgi sağlamaya yeteceğini öğrenmemiz gerektiğini söylemiş olurdu. Gerçekten bu, şüphenin onun bize kendisini sunduğu daha genel bir formudur ve Locke'un da şüpheyi ele alması bu formda olmuştur.

Dikkatle tespit edilmesi gereken bir diğer husus da, Descartes'ın şüphenin nasıl alt edileceğine-eğer bu mümkünse-dair fikrinin aşık bir şekilde hatalı olmasıdır. Bu fikrin yanlışlığını, Descartes'ın kendisinin şüpheyi alt ettiğini düşündüğü yolu dikkate bile almadan, filozofun aldatmayan bir Tanrı vardır şeklindeki delilini inceleyerek görebiliriz. Zira, Descartes bu konuyu ortaya koyarken, böyle bir delil ancak, filozofun açık bir şekilde kavradığı belirli varlıkların aldatmayan bir Tanrının varlığı zorunluluğunu gerektirdiğinin açık ve seçik olarak bilinmesi halinde söz konusu olabilir. Kesin olarak Descartes'ın tereddüt içinde olduğu şey, bazı

* *Knowledge and Belief*, ed. A. Phillips Griffiths, Oxford Univ. Press, 2nd. ed. 1968, Oxford, P. 60-65

** Yrd. Doç. Dr.; U.Ü. İlahiyat Fak. Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Öğr. Üyesi

şeyleri açık ve seçik olarak kavrarken bile kendisinin yanılmakta olup olmadığıdır; o, yukarıda bahsi geçen delili elde edişi üzerinde düşünecek olsa, burada da yanılmakta olup olmadığı hususunda tereddüt içinde olacaktır. Tamamıyla aynı şekilde, eğer sahip olduğumuz düşünme kapasitesinin bilgiyi elde etmeye yeterli olduğunu açık bir şekilde kavramış olsaydık, sadece bu kavrayışın bizim kapasitemizin bir ürünü olduğu düşüncesinin kendisi, söz konusu kavrayışın gerçekliği hakkında, bizim genel olarak bertaraf etmeye çalıştığımız şüpheyi ortaya çıkarmaya yeterdi. Başka bir ifade ile söylenecek olursa, şüpheyi onun bir yanılma olduğunu ispatlayarak ortadan kaldırmaya çalıştığımız her sürecin kendisi, ortadan kaldırmada istekli olduğumuz şüpheyeye maruz kalacaktır.

Bu nedenle, açıktır ki, Descartes gerçekleştirilmesi imkansız bir işe girişmektedir. Bu işin imkansızlığını, filozofun onu gerçekleştirmek için ortaya koyduğu çabayı incelemeksizin anlayabiliriz. Eğer o, genel bir şüphenin varlığını itiraf ettikten sonra, bu şüp.,enin tamamen ortadan kaldırılamayacağını, bu nedenle de tamamen emin olduğumuz anda bile tam bir bilgimizin olamayacağını da itiraf etseydi daha doğru davranmış olurdu. Fakat, eğer Descartes bunu yapmış olsaydı, bizim herhangi bir şey hakkında emin olma durumumuzun yalnızca anlık olabileceğini de kabul etmek zorunda kalırdı. Zira, bir şey hakkında emin olurken, bu durumun bilgi olup olmadığından emin olmak için biz yalnızca kendi emin olma durumumuz üzerinde düşünmek zorunda olacağız, bu da o şey hakkında emin olmamızın son bulması demektir.

Yine de, kolayca anlaşılacağı gibi, Descartes'ın doktrininde yanlış olan bir şeyler olmalıdır. Zira, düşünersek görebileceğimiz gibi, biz yalnızca bir şeyden emin olmamız nedeniyle başka bir şeyden şüphe edebiliriz. Bu nedenle, septiklerin yaptığı gibi, her şeyden şüphe ettiğimizi ileri sürmek doğru değildir.

Halen bizim gerçekten ortaya koymayı istediğimiz şey, Descartes'ın pozisyonunda tam olarak yanlış olan şeyin ne olduğu ve onun şüphesini ele almak için nasıl bir uygun yolun bulunduğu.Bunu yapmak kolay değildir. Bu konuda başarıya ulaşmak için, başta kaçınılmaz olarak yapmamız gereken iki şey vardır: 1-İlk olarak bilme ve inanma arasındaki farklılığın temel yapısını kabul etmemiz gerekmektedir.2-İkinci olarak da, her ne zaman bir şeyi bilirsek o şeyi bilmekte olduğumuzu direkt olarak bildiğimizi ya da en azından bilebileceğimizi, her ne zaman bir şeye inanırsak o şeyi bilmeyip ona inanmakta olduğumuzu direkt olarak bildiğimizi ya da bilebileceğimizi kabul etmeliyiz.

Bunlardan birincisiyle ilgili olarak, bilme ve inanma arasında temel bir farklılığın bulunduğu herkesin kolayca kabul edeceği bir şey değildir, bazıları onu sonuna kadar inkar etmeye devam edecektir.Bununla birlikte, eminim ki, bu konuyu ne kadar çok düşünerseniz, bilme ve inanma arasındaki farklılığın varlığını inkar etmeyi o kadar zor bulacaksınız.

Bu konuyu ele alırken, ben kısıklık ve anlaşılabilirliği sağlamak için, fazla tartışmadan, bilme ve inanma arasındaki farklılığın yapısını ortaya koymayı deneyeceğim, bunu yaparken de, daha çok, yalnızca Cook Wilson'ın görüşünü ifade etmeye çalışıyor olacağım. Fazla tartışmadan demekle iki şeyi kastediyorum: İlk olarak, savunacağım şeyi destekleyici sebepler ileri sürmeyeceğimi anlatmak istiyorum. Zira, bu sebepleri zikretmek, problemin yapısından dolayı, çoğu zaman, benim savunduğum görüşlere yapılabilecek itirazları karşılamayı hedefleyen bir çaba şeklini almak zorunda kalacaktır; bu nedenle, ben bu işi daha sonra yapmayı düşünüyorum. İkinci olarak da, benim buradaki ifadelerimin, benim yanımda *kanaat* değil bir *bilgi* değeri taşıdığını bildiğim, bu nedenle de tartışmanın ötesinde olan şeyleri anlatmaya matuf olduğunu belirtmek istiyorum.

Fakat, eğer "tartışmalı" terimi kendisine karşı çıkılan herhangi bir doktrin için kullanılabilirse, bu durumda benim ifadelerim tartışmalı olan, hatta en üst seviyede tartışmalı olan bir doktrini anlatacaktır. Sizden Profesör J. A. Smith veya Proföser Joachim'in yazdıklarını okuma ya da kendilerini dinleme kazancını elde etmiş olan herbiriniz, onların, benim biraz sonra ortaya koyacağım görüşlerin tümünün gerçekliğini reddettiklerini farkedecektir. Fakat, tabii ki, bir ifadenin bu anlamda tartışmalı olması gerçeğinden, o ifadenin kendisini ortaya koyan kişi yanında bilgi değeri taşımadığı; dolayısıyla da, bahsettiğimiz anlamda her şey tartışmalı olduğu için, herhangi bir şey hakkında bilgi elde etmeye çalışmanın yararsız olduğu sonucu çıkarılamaz.

1. Bilme, fazla üzerinde durulmadan inanma, ikna olma, bir kanaate sahip olma veya sanma olarak isimlendirilen şeyden tamamen farklıdır; bu farklılık, 'öyle sanıyorum, fakat emin değilim' dediğimizde olduğu gibi, sanmayı bilmenin karşısına koymamız anlamındadır. Bilme, daha çok ikna olmanın daha az ikna olmadan veya hızlı bir hareketin yavaş hareketten ayrılmasında olduğu gibi, ikna olmadan yalnızca derece farkıyla ayrılan güven duygusu gibi bir şey değildir. Bilme ve inanma, arzu etmeyle hissetmenin veya kırmızı renkle mavi rengin ayrılmasında olduğu gibi tür bakımından birbirinden ayrılır. Onların tür bakımından ayrılması, kırmızı ile rengin ayrılmasında olduğu gibi bir tür ve cins ayrımı olamaz. Bilmek, diğer tür inançlardan ayrı, özel türde bir inanca sahip olmak değildir; bir inançta meydana gelecek hiç bir ilerleme, onun beraberinde getirdiği güven duygusundaki hiçbir artış, o inancı bilgiye dönüştüremez. Bilme ile inanmanın ayrılması, ortak bir cinsin iki türü olmak şeklinde bir ayrılma da değildir. Daha güçlüsü bilgi, daha zayıfı da inanma olan iki türe sahip bir düşünme olarak adlandırılacak genel bir etkinlik türünün varlığı sözkonusu değildir; ne bilme en iyi şartlarda bulunan düşünme olabilir ne de en iyi şartlarda bulunan düşünme, inanma olabilir. Bilme ile inanmanın birbiriyle

¹ Cook, Wilson, Statement and Inference, Part I, chap. 11; Part II chaps. 1, 2, 3.

ilgili olması daha ziyade şu iki gerçekte mevcuttur: a- İlk olarak inanma, inandığımız şeyden başkasını da olsa, bir şeyi bilmeyi gerektirir. b- İkinci olarak inanma, bizim bilgiyi elde etmek için ortaya koyduğumuz çabada bazen ulaştığımız bir safhadır.

Bilme ile inanma arasında farklılığın bulunduğuna kendimizi ikna etmemiz için yalnızca şunu göz önünde bulundurmalıyız: Biz bir şeyden emin olduğumuzda o şeyi bildiğimizi, bir şeyi bildiğimizde de o şeyden emin olduğumuzu söylüyor ve sonunda *bilme* ve *emin olma* terimlerinin aynı anlama geldiğini kabul etmek zorunda kalıyoruz; halbuki, bir şeye inandığımızda o şey hakkında emin olmama (uncertain=tereddüt) halinde bulunuyoruz.

Dahası Descartes'ı ele alırken bilme ve inanma hakkında bilinmesi zorunlu olan bazı şeyler vardır:

a-) Her ne kadar açık bir şekilde, bilgi yanlış değilse ve biz bir şeyi bildiğimizde yanlış değilsek da, bilgi gerçek değildir. Tıpkı bir rengin ne ağır ne de hafif olduğu gibi, bilgi ne gerçektir ne de yanlış. Öte yandan, inançlar ya gerçektirler ya da yanlış.

b-) Her ne kadar bazı inançlar gerçek bazıları yanlışsa da, bazı şeyleri açık ve seçik olarak kavrayabilme gibi hususiyetlere sahip olmakla diğerlerinden ayrılan ve kendisi zorunlu olarak gerçek olan hiç bir özel inanç türü yoktur. Başka türlü söylemek gerekirse, Platon'un sık sık varlığını ima ettiği, gerçek sanı olarak adlandırılan bir sanı türü mevcut değildir. Gerçekte, zihnin zorunlu olarak gerçek olduğu söylenebilecek hiç bir hali yoktur; buna en yakın olarak zihnin bilme hali görünmektedir ki, yanlış olmaması zorunlu olmakla birlikte, yine de bilgi gerçek değildir. Burada, Platon'un, gerçek sanı olarak adlandırılan bir sanı türünün -eğer böyle bir sanı varsa, o zorunlu olarak gerçek olacaktır -var olduğunu düşünmekle birlikte, 'bilginin ne olduğu' sorusuna cevap vermeye çalıştığı Theaetetus'ta, bilginin gerçek sanı olduğu görüşüyle hiç ilgilenmemiş olmasının, bu büyük filozofun felsefi kavrayışı için bir övgü vesilesi olduğuna işaret edilmelidir.

2. Şimdi, bu konuyu ele almayı tamamlamadan önce yerine getirilmesi gerektiğini söylediğim ikinci şartı düşünelim. Kabul etmeliyiz ki, biz bir şeyi bildiğimizde, o şeyi bilmekte olduğumuzu ya biliriz ya da bilme imkanına sahip oluruz; halbuki, bir şeye inandığımızda, o şeyi bilmeyip sadece o şeye inanma durumunda olduğumuzu biliriz veya bilme imkanına sahip oluruz. Böylece, inancı bilgi veya bilgiyi inanç olarak görmemiz mümkün değildir.

Şu misalleri düşünelim: Söz gelişi, işitmekte olduğumuz bir sesin gürültülü olduğunu bilirken, biz bu durumu bilmekte olduğumuzu biliriz veya bilme imkanına sahip oluruz, bunda yanlışımız mümkün değildir; ancak, bu sesin bir arabadan çıktığına inanıyorsak, bu durumu bilmeyip ona sadece inanmakta olduğumuzu biliriz veya bilme imkanına sahip oluruz. Bununla birlikte, her iki halde sahip olduğumuz bilgi de dolaysız bilgidir;

mesela, biz işittiğimiz sesin gürültülü olduğunu bilmekte olduğumuzu dolaylı olarak, yani o sesin bizim onu bilmemizin dışında bir niteliğe sahip olduğunu bilerek bilmeyiz. Herhangi bir durum eğer bilme olarak, yani açık ve seçik kavrayış etkinliği olarak adlandırılacaksa bu özelliğe sahip olmalıdır. Biz, işittiğimiz sesin gürültülü olduğunu bilmekte olduğumuzu dolaysız olarak biliriz; inanma halimizle ilgili bilgimiz için de aynı şey geçerlidir (yani o da dolaysızdır).

Dahası, işaret etmek gerekir ki, her ne kadar bizim ya da bir başkasının bilme ve inanmayı tanımlaması, yani onların mahiyetini başka bir şeyin mahiyetine göre ifade etmesi imkansız olsa da, biz, içinde bulunduğumuz bir halin bilme ya da inanma olduğunu bilirken, hem bilme hem de inanmanın ne olduğunu zorunlu olarak biliyor bulunmaktayız. Bunun böyle olduğu açıktır. Çünkü, tıpkı bir çizginin doğru olmadığını bilirken doğru olmanın ne olduğunu biliyor olmam gerektiği (bu gerçeği Platon da görmüştür) gibi, bana hazır olarak bildirilmiş bir şey karşısındaki durumumun bilme değil inanma olduğunu bilirken dahi bilmenin ne olduğunu biliyor olmam gerekir; zira, aksi takdirde içinde bulunduğum durumun bilme olmadığını bilmemem gerekirdi.

Şimdi, yukarıda geçen iki düşünmeyi de hatırimızda tutarak, Descartes'ın, kendi akıl yürütmesinde 'bir üçgenin açılarının iki dik açığa eşit olduğu' şeklindeki delili izlediği bir safhada yanılıp yanılmadığına dair şüphesine dönelim ve bu şüphe hakkında ne söyleyebileceğimizi düşünelim. Bu konuda ilk yapılması gereken şey, 'Descartes'ın üzerinde düşündüğü zihin halinin bir bilme hali mi yoksa inanma hali mi, ya da Y'yi öldürenin X olduğuna kaniyiz dediğimizde olduğu gibi kani olma hali mi olduğu' sorusuna açık bir şekilde cevap vermektir. Bu soruya verilebilecek yalnızca bir cevap vardır: Descartes üzerinde düşündüğü zihin halinde biliyordu; o bir kani olma hali değildi. Bu, bizim bildiğimiz bir şeydir; bunu bilmek için yapmamız gereken şey de aynı akıl yürütmeyi kendimiz de izledikten sonra, 'bir üçgenin açılarının iki dik açığa eşit olduğunu belirli sebeplerle açık bir şekilde kavradığımız durum bir bilme hali midir? Yoksa yalnızca bir kani olma hali midir?' sorusunu kendimize yöneltmekten ibarettir. Bu soruya yalnızca, ' başka durumlarda içinde bulunduğumuz hal ne olursa olsun, burada biz kavrayışımıza konu olan gerçeği bilmekteyiz' şeklinde cevap verebiliriz. Bu cevap, söz konusu gerçeği bilmekte olduğumuzu bilmemizin bir ifadesidir; çünkü burada biz bilmekte olduğumuza inanmıyor, bilmekte olduğumuzu biliyoruz.

Ancak, eğer Descartes'ın içinde bulunduğu zihin halinin ne olduğu sorusuna verilebilecek tek doğru cevap bu ise, o halde biz, Descartes'ın bu zihin halinde aldanmaya maruz kalamayacağını şüphesiz ki bilmekteyiz; böylece de, kendi hesabımıza, şüpheyi kendisi için gösterilen kaynaktan koparmış oluyoruz. Bizim Tanrının varlığı ile ilgili bir delile ihtiyacımız bulunmamaktadır, çü ikü biz Descartes'ın aldanmış olamayacağını

bilmekteyiz. Aynı şekilde, eğer Descartes'ın şüphesi, kendi zihin halinin kusurlu bir zihni yetinin kullanımından kaynaklanmış olabileceğinden dolayı aldanmış olup olmadığından duyduğu daha geniş bir şüphe olsa bile, bu şüphe de bize göre, aynı sebeple, kaynağından koparılmış olmaktadır. Çünkü açıktır ki, bir bilme hali, hiç bir zaman kusurlu yetilerin kullanımının bir ürünü olamaz.

Eğer bazıları, hepimizin de bildiği gibi biz, gelecekte bir zaman, bir üçgenin toplamı iki dik açıya eşit olan açılara sahip oluşuyla uyuşmayan bazı gerçekleri keşfedebiliriz diyerek, her şeye rağmen Descartes'ın içinde bulunduğu zihin halinin yanılmaya elverişli olabileceği şeklinde bir itirazda bulunacak olursa, biz, böyle bir gerçeğin olamayacağını bilmekte olduğumuzu, çünkü bir üçgenin toplamı iki dik açıya eşit olan açılara sahip olması gerektiğini bilirken, bu gerçekle uyuşmayan hiç bir şeyin var olamayacağını da bilmekte olduğumuzu söyleyerek cevap verebiliriz.

Dahası biz şunu da ekleyebiliriz: Descartes'ın kendisi, akıl yürütmesini izlediği sırada başka türlü inanmayı imkansız gördüğünü ve kendini 'beni bu noktada hiç kimse aldatıyor olamaz ' derken bulduğunu söylediği anda hakikati keşfetmenin tam da eşliğinde bulunuyordu; onun kendisinin yanılmış olabileceğini düşünmesi daha sonradır. Açıktır ki bu, ' eğer ben o zamanki (akıl yürütme anı) içinde bulunduğum hali düşünecek olursam, onun bir bilme hali olduğunu bilirim ' demekle aşağı yukarı aynı şeydir. Yine açıktır ki Descartes, böyle bir zihin halinde bile yanılıp yanılmayacağından daha sonra şüphe etmeye başlamıştır; çünkü o, söz konusu zihin halinin üzerinden bir süre geçtikten sonra, yaşamış olduğu zihin halinin niteliğini, her nasılsa, kendine yanlış tanıtmaya başlamıştır. Eğer yanlış tanıtmamış olsaydı, yaşarken şüphe etmediği zihin halinin gerçekliğinden - bunu kendisi de itiraf etmektedir - daha sonra şüphe edemezdi.

Böyle bir yanlış tanıtmamanın var olduğunun bir göstergesi de, Descartes'ın, kendi akıl yürütmesini takip ederken içinde bulunduğu zihin halini, onu yaşarken ve yaşadıkten sonraki kendine sunuluş biçimleriyle tasvir ederken farklı izahlar getirmek zorunda olması gerçeğinde bulunacaktır. Descartes, söz konusu zihin halini, bu hali yaşarken kendine sunuluş biçimiyle, üçgenin açılarının iki dik açıya eşit olduğunu açık bir şekilde kavrama hali olarak; onu yaşadıkten sonraki kendine sunuluş biçimiyle ise, üçgenin açılarının iki dik açıya eşit olduğunu açık bir şekilde kavradığını düşündüğü bir hal olarak tasvir etmektedir. Her ne kadar bu tasvirlerden sadece biri gerçek olma imkanına sahip ise de, Descartes ikinciyi de ilave etmek zorundadır; çünkü, aksi takdirde o, yaşadığı zihin halinin gerçekliğinden daha sonra şüphe ettiğini söyleyemezdi.

Şu halde, Descartes kendi anlatımına göre, yaşadığı zihin hali hakkında, bu hali yaşarken ve yaşadıkten sonra farklı düşünmektedir. Bu nedenle, biz Descartes'ı içinde bulunduğu çıkmazdan, onun açık bir şekilde

kavrama olarak ifade ettiği zihin halinin gerçekte bir bilme hali olduğunu ve bu hali yaşarken filozofun onun bir bilme hali olduğunu bildiğini kabul etmemiz şartıyla kurtarabiliriz. Bunu yaptığımız takdirde yanlışlığın başlamasını engellemiş oluruz. Descartes'ın şanssızlığı, onun yanlışlığın başlamasına göz yumması olmuştur; yanlışlığın başlamasına bir kere izin verildi mi, onun sınırsızca devam etmekten alıkonması mümkün değildir.